

Krenimo u potragu za novim metodologijama

Akademik Nikola Bašić (NB), istaknuti arhitekt i urbanist, u bogatoj karijeri, koja uskoro ulazi u svoje peto desetljeće, pružio nam je brojna djela kojima kontinuirano sudjeluje u formiranju slike suvremene hrvatske arhitekture. Spoj urođene dalmatinske senzibilnosti i kontinentalnog obrazovanja rezultirao je brojnim domaćim i međunarodnim nagradama i priznanjima. Projektira nesputan dogmata tipologije i oblikovanja te s lakoćom pomiče granice i donosi nova rješenja vječnih dvojbi, pri tome uvijek imajući u vidu izvornost kao temelj svog djelovanja. Pitanja stanovanja, turizma, njihova međusobnog i odnosa s prostornim planiranjem, demografijom i

razvojem zaokupljaju ga i provlače se kroz cijeli njegov opus. Član suradnik HAZU-a od 2008. godine, 2016. izabran je za redovnog člana gdje kao predsjednik Akademijina Znanstvenog vijeća za turizam od 2019. godine osobitu pozornost posvećuje navedenim temama. Za *Mjeru* (MJ) razgovarao Luka Krstulović.

MJ Kroz Vaše prethodne razgovore i tekstove mnogo je rečeno o temi turizma. Središnja tema ovog broja odnos je turizma i stanovanja. Kako shvaćate taj odnos?

NB Razgovor moramo započeti unutar dihotomije dvaju pojmova: *stanovanje* i *smještaj*. Primjećujemo da su to dva distinktivna pojma koja se semantički nikad ne preklapaju – turisti se smje-

štaju, a stanovnici stanuju. Turisti nikad ne stanuju, kao što stanovnici nikad nisu smješteni! Međutim, u ranim vremenima, koja su prethodila masovnom potrošačkom turizmu, smještaj i stanovanje bili su u komplementarnom odnosu, u onom stanju uzajamnog dopunjavanja kakvo je danas teško zamisliti, a mnogima još teže prihvatiti. Tako je biparticipacija između ovih pojmova, nažalost, postala konstantom. I to je iz mog stanovišta negativno. Treba li se zalagati da pojmovi stanovanja i smještaja ponovno počnu konvergirati? Ja bih odlučno odgovorio: - Da! - jer odnos stanovanja i smještaja u turizmu u bitnome određuje njegov socijalni i kulturni karakter. Gledajući kroz optiku domicilne zajednice, taj odnos svjedoči o stupnju turističke inkluzivnosti ili ekskluzivnosti. Preferirajući uključivi turizam, mislimo na onaj turizam koji se neće odvijati u paralelnom svijetu, koji neće kao agresivni uljez razarati autohtone krhke socijalne kulture, njihovu autentičnost i autonomiju. Nasuprot tome, on bi trebao biti ucijepljen u lokalnu zajednicu u oplemenjujućoj, uzbuđljivoj i plodonosnoj razmjeni različitih kultura, upravo na način koji je bio karakterističan za njegovo primarno stanje.

MJ Kako gledate na turizam danas? Je li on na obalnom prostoru Hrvatske postao svojevrsna *monokultura*?

NB U hrvatski obalni i otočni prostor, a postupno i u kontinentalne regije, turizam je donio blagostanje, promijenio način života, transformirao tradicijske kulturne obrasce, promijenio gospodarstvo i liberalizirao društvenu scenu. Doduše, ne uvijek u pozitivnom smislu. Nisam siguran da se radi o stanju koje bi se moglo nazvati monokulturom. Radije bih govorio o turizmu kao sveobuhvatnoj

i sveprisutnoj društveno-ekonomskoj i kulturnoj stvarnosti. Tu stvarnost određuju dinamične transformacije koje odavno nadilaze konvencionalne definicije turizma.

MJ Stanovnici su u početku bili protagonisti te stvarnosti, no danas se čine gotovo kao njezini taoci. Kako objasniti takav razvoj događaja? Je li on na nekoj razini isplaniran ili se dogodio potpuno stihijski?

NB O planiranju razvoja turizma teško se može govoriti jer on u pravilu nije planski mišljen, već su planovi trčali za turizmom koji nam se dogodio i koji se nama unatoč i dalje događa. Hrvatski turizam razvijao se u bivšoj državi kao kompenzirajuća sociopolitička i ekonomska kategorija koja je u teškim vremenima siromaštva i oskudice donosila dragocjene devize i socijalnu relaksaciju. Prve turiste na jadranskoj regiji udomljivali smo u vlastitim posteljama, koje su u siromaškim otočkim zabitima znale biti ispunjene slamom. Sve u kući gost je dijelio s domaćinom, koji bi mu u vrijeme svojeg izbivanja iz kuće s povjerenjem ostavljao ključ od sakrosanctnog prostora kuće, a to je konoba.

Kao dodatni izvor prihoda turizam se doživljavao prilikom za laku zaradu, usmjerivši osiromašeno stanovništvo obale i otoka prema lukrativnom turističkom rentijerstvu pod vlastitim krovom. Postupno otvaranje prema stranim turistima donijelo je iskustvo uzbuđljive interakcije između ljudi koji su se sada mogli sretati u međuprostoru strogo raspolućenog svijeta. Tako je Hrvatska unutar bivše države postala egzotičnim ideološkim izlogom i jedino mediteransko turističko odredište s pogledom iza odškrinutog željeznog zastora. Ona je postala adrenalinskim ideološkim

safarijem, neodoljivo privlačnim za europske radoznalce i avanturiste koji su lako prelazili preko niskih granica higijenskih, sanitarnih i smještajnih standarda. Odgovarajući tom nabujalom tržišnom interesu, stvoreni su zavidni receptivni kapaciteti u kućnoj radinosti, koje nikad nije dosegnuo nijedan oblik društvenog, sindikalnog, odmarališnog i na kraju hotelskog smještaja, koji je sve do današnjih dana ostao u nenadoknadivom zaostatku. Zbog takvog stanja suvremeni žreci hrvatskog turizma kukaju da je prevelika zastupljenost tada privatnog (sada obiteljskog) smještaja u ukupnoj strukturi turističke receptive glavna prepreka uspješnom razvitku hrvatskog turizma. Uvijek sam bio sumnjičav prema toj tvrdnji, a sada ju je pandemija potpuno opovrgla. Upravo je to dokaz koliko smo nespremni razvijati i turizam, ali i druge oblike gospodarstva na onim specifičnostima čiju prividnu tržišnu slabost nismo sposobni pretočiti u novu snagu i novu priliku. Umjesto turističkog pozicioniranja na temeljima vlastitosti, nameće nam se repozicioniranje prema tuđim obrascima i tuđoj pameti. Taj epigonski sindrom, nažalost, nije prisutan samo u turizmu, a on potvrđuje da turističku stihiju ne znamo pretočiti u izvorne razvojne ideje.

MJ Kada je izgubljena ravnoteža između smještaja i stanovanja?

NB Turistički smještaj u kućnoj radinosti vidno je utjecao na oblike stanovanja u turističkim regijama koje su svoju stanogradnju počele prilagođavati turizmu kao stalnom i pouzdanom izvoru prihoda. U prvo vrijeme to su još uvijek bivalentne kuće u kojima se stambeni standard podiže, ali se život gostiju i domaćina još uvijek u mnogočemu preklapa. Bilo je to zlatno doba *cimerfaj* turizma. Odvajanje

U VREMENIMA KOJA SU PRETHODILA MASOVNOM POTROŠAČKOM TURIZMU, SMJEŠTAJ I STANOVANJE BILI SU U KOMPLEMENTARNOM ODNOSU, U STANJU UZAJAMNOG DOPUNJAVANJA

klasa, poglavito njezin srednji sloj, uključuje u proces socijalističke demokratizacije turizma. Među njima najambicioznije su one vikendice koje gradi novi gospodarsko-socijalni segment tadašnjeg društva, a to su *gastarbajteri*. Svoje graditeljske kreacije, kojima je valjalo pokazati stečeno bogatstvo, a koje su često koketirale sa stilskim osobinama gradnje iz njihova prvotnog zavičaja, oni su prvi počeli zvati vilama. Vikendice i vile u kojima se *odmaraju* njihovi vlasnici, a potom brojna prava i lažna rodbina i prijatelji, prvi su oblici turističkog smještaja koji se izdvojio iz domaćeg kućanstva da bi se postupno pretvorio u autonomni rentijerski biznis. To su one začudne kuće koje kroz godinu kriju svoju mističnu unutrašnjost vječno zatvorenim škurama stvarajući ambijente sablasne pustoši. U tom se trenutku turistički smještaj potpuno odvajava od domicilnog stanovanja i postaje profesionalizirani oblik turističke djelatnosti koji se više ni na koji način ne osvrće na domicile niti ima ikakav sentiment prema njihovim potrebama. Opterećujući prekomjerno skromnu komunalnu infrastrukturu, njegovi nositelji u latentnim su sukobima s lokalnom zajednicom.

smještaja turista u odnosu na domicilni obiteljski smještaj započelo je izgradnjom prvih vikendica. Započinje era veherentne, legalne i ilegalne, često i siromaške substandardne izgradnje svakovrsnih kuća kojima se radnička

U tu turističku konjunkturu, koja sve više postaje spretna nekretninskim biznisom, danas se ubacuju novi igrači. To je utakmica u kojoj domaćini više nisu igrači, nego promatrači. U turističkoj sintaksi hrvatski turizam postaje sve više samo priložna oznaka mjesta. Tom stanju pridonijelo je i pristupanje Hrvatske EU-u. Ni-

DIGITALNI NOMADI NA DIOKLECijanOVOJ PARADIGMI: CARSKA PALAČA ZA STANOVANJE, RAD I DOKOLICU KAO NUKLEUS BUDUĆEG GRADA

smo ni primijetili da smo, ustrajući na socijalnom (i socijalističkom) simboličnom i paušalnom oporezivanju (Dodatnog?) prihoda iz takozvanog obiteljskog turizma, postali europski porezni raj. To zasigurno ne bi predstavljalo ništa opako da se taj, sada već ozbiljni biznis, ne zasniva na brutalnom i bezobzirnom raubanju prostora, onog baštinjenog nacionalnog bogatstva koje se, nakon što se jednom potroši, gubi zauvijek.

U recentnoj grozničavoj litoralnoj rentijersko-nekretninskoj utakmici domaće snage sve više gube poziciju. U nemogućnosti da investicijskom moći uspješno pariraju novopridošloj konkurenciji, socijalna dimenzija nekad zvane kućne radnosti, a današnjeg obiteljskog turizma, koji s obitelji više nema nikakve veze, svela je nekad noseću smještajnu ponudu lokalnih iznajmljivača na poziciju turističke logistike. Tako njihove skromne kuće uza sav trud poboljšanja, beskonačnih renovacija, ugradnje solara i klimatizacija sve više služe samo za udomljavanje sezonskog osoblja ili balkanskih *bauštelaca*.

MJ Čini se da mi još uvijek nismo zagospodarili procesima vremena unutar kojeg djelujemo. Naša je kultura gradograditeljska. Zašto ju ne baštinimo?

NB Teško je danas govoriti o urbanizmu koji bi težio prema nekom idealnom i konačnom redu u prostoru. Rekao bih da mi je draža Vaša sintagma o gospodarenju procesima vremena u kojem djelujemo. A kako ti procesi mogu pridonijeti urbanogenezi, ilustrirao bih jednom aktualnom viješću.

Nedavno je Vlada pokrenula postupak donošenja novog Zakona o strancima za koji se vjeruje da će stupiti na snagu početkom 2021. godine. Ono što taj zakon povezuje s našom temom jest regulacija boravka digitalnih nomada u RH. Kao što je poznato, digitalni nomadi novi su socijalni soj proizašao iz digitalne revolucije. Međutim, tek će pandemija COVID-19 ovoj pojavi dati vjetar u leđa. Idući ussret tom fenomenu, Hrvatska će biti među prvima zemljama svijeta koje će uvesti digitalnu vizu u cilju reguliranja svih prava

HRVATSKA TURISTIČKA DISTOPIJA: TKO OVO MOŽE PLATITI?;
VIR, ŠAMPION HRVATSKOG TURIZMA 2020!; FOTO: JURE MIŠKOVIĆ / CROPIX

i obveza koje se odnose na radni i fiskalni status stranaca, turista, IT profesionalaca ili avanturističkih slobodnjaka koji žele Hrvatsku izabrati za mjesto cjelogodišnjeg boravka i rada. Ovaj nadobudni iskorak na tragu je boljeg korištenja turističkih kapaciteta, ali i otvaranja nove velike industrije koja će povezati turizam i rad. Za Hrvatsku to posredno omogućuje i iskorak u nove digitalne proizvodne tehnologije te ono, što je možda još važnije, demografski dinamizam.

Delokalizacija rada ne zasniva se samo na globalnom digitalnom nomadstvu jer digitalna, ali i opća proizvodna mobilnost sve više postaje i naša domaća stvarnost oblikujući translokalnu hibridnost. Je li ta translokacijska supstanca sposobna započeti novu urbanogenezu kojom će se prostorni razvitak turističkih područja nakon metastazirajućeg betonskog tepiha vratiti organskoj urbanoj morfologiji? Može li energija digitalnih nomada turistički

razvoj prevesti u inovativnu disrupciju za ukupni nacionalni prostorni, gospodarski i demografski razvoj Hrvatske? Uzbudju me ta pitanja, tim više što već sedam godina sudjelujem u jednom velikom turističko-nekretninskom projektu pristup kojemu sam uvjetovao polazišnim stavom da želim graditi živi grad na principima novih oblika urbanosti zasnovanih na delokalizaciji, proizvodnji i individualizaciji rada te kreativnoj dokolici, a sve u ambijentima koji se zasnivaju na hrvatskoj mediteranskoj urbanističkoj i arhitektonskoj kulturnoj baštini.

MJ Kako povezujete te procese s povijesnom urbanogenezom naših prostora?

NB Vizija prostorne, urbane, kulturne i demografske rekvalifikacije, koja bi se ostvarila prvenstveno na turističkoj mobilnosti i sprezi stanovanja, rada i dokolice, oblikujući nukleuse novih ži-

vih gradova nasuprot sezonalnoj pustoši turističkih resorta, na čudesan se način podudara s urbanogenezom grada koji je reprezentant naše nacionalne graditeljske baštine i njezinih povijesnih metamorfoza. Nije li naš najveći jadranski grad nastao upravo na zametku carskog ljetnikovca za koji je Joško Belamarić ustvrdio da je istodobno bio i elitna carska radionica?! Dakle, i ladanjska palača i dislocirana proizvodnja! Može li biti sjajnijeg uzora za autentičnost i kontinuitet u razvoju? Digitalno nomadstvo u postpandemijskoj ili supandemijskoj stvarnosti moglo bi potaknuti one razvojne smjehove hrvatskog turizma koji bi ga učinili nositeljem urbane i demografske revitalizacije zemlje. Planerske strategije moraju napustiti dosadašnje sterilne alate kojima se operira s one strane stvarnog svijeta. Umjesto birokratiziranih direktiva, šalabahtera i mediokritetskog normativizma, kojim se umjesto vizijama planiranje svodi na kompromisne interesne rebuse, treba se vratiti autentičnim idejama koje idu ususret procesima vremena.

MJ To je zanimljiva tema kako smo došli od vizionarskog do birokratiziranog urbanizma. U jednom tekstu spomenuli ste odmak arhitektonske elite od urbanizma. Leži li u tome problem?

NB Odgovorio bih protupitanjem: Prepoznajete li u Hrvatskoj ijednu recentno realiziranu planiranu i jasnom idejom oblikovanu urbanističku cjelinu? Današnji planovi ne interpretiraju urbanističke ideje, misli i prostorne koncepte. Oni najčešće predstavljaju interesne križaljke koje se u *demokratiziranom* javnom postupku donose kao skup nerijetko dvojbenih pravila uređenja prostora pod-

ložnih birokratskom arbitriranju i korupciji. Spominjući stručne *elite*, koje zaziru od takvih zadataka, imam veliko razumijevanje za napor onih kolega koji rade taj iznimno težak i nezahvalan posao, tim više što u tom važnom poslu i dalje ostaju usamljeni i bez solidarne društvene ili strukovne pomoći i podrške.

Planiranje je stigmatizirano kao ideološki relikv i proskribirano kao zapreka slobodnom tržištu. Prostorno i urbanističko planiranje stavljeno je u isti ideološki koš sa socijalističkim planiranjem u gospodarstvu, što nije zabluda, već politička manipulacija. Tako je urbanizam postao kolateralnom žrtvom novouspostavljenih odnosa prema kojima prostorom smije upravljati isključivo liberalno tržište. Kako to upravljanje izgleda, vidljivo je u prostoru koji iz turističke utopije klizi prema stanju turističke distopije. Ovo stanje ne mogu promijeniti svjesni arhitekti. Oni dobro znaju da se radi o eminentnom političkom pitanju te da su promjene stanja u planiranju i urbanizmu, a onda i u prostoru, pitanje političke svijesti i društvenog dogovora.

MJ U jednom od Vaših tekstova kao jedan od glavnih nedostataka prostornog planiranja naveli ste ukidanje urbanističkih projekata. Smatrate li da bi struka trebala težiti povratku takvih alata?

NB Sve sam bliži razmišljanju da se ne treba boriti za povratak odloženim alatima. Umjesto nostalgičnog prisjećanja na vremena kada se autoritativno planiralo i planirano ostvarivalo, treba krenuti u potragu za sasvim novim metodologijama i alatima kojima se u sadašnjim uvjetima može upravljati prostorom. Dinamičnim mijenama mora se odgovoriti dinamičnim prilagodbama alata.

Ako smo svjesni da je upravljanje prostorom eminentno političko pitanje, onda je, isto tako, pronalaženje metoda, instrumenata i alata za to isto upravljanje eminentno stručno pitanje. Čini se da na tu zadaću nismo odgovorili pravom mjerom te da smo ostali zarobljeni u strukovnom međuprostoru u kojem perpetuiramo jalove strategije prostornog i urbanističkog razvoja i pretačemo ih u provedbeno suspektne i neučinkovite planske dokumente koji su u mnogočemu suprotni tim istim strategijama. To je frustrirajuće.

MJ Čini se da smo upali u začarani krug birokracije i izgubili dodir s prostorom, no nije li vrijednost našeg kulturnog krajolika proizašla upravo iz neposrednog odnosa čovjeka i prostora koji je nastanio? Kako ponovno uspostaviti taj odnos?

NB Hrvatski kulturni krajolik, pod kojim podrazumijevamo svu našu antropološki oblikovanu prirodu, pojavljuje se, zavisno od regije do regije, u začuđujućem bogatstvu raznolikih i sasvim autentičnih ambijenata. Hrvatski jadranski litoralni i arhipelaški prostor premrežen je tisućama kilometra suhozidnih struktura koje oblikuju kulturni krajolik jedinstven u svjetskim razmjerima. Te impresivne slike veliki su poticaj produbljenju svijesti o potrebi vraćanja ravnoteže u odnos čovjeka i prirode. Za ovovremenu potrebu građenja unutar kulturnog krajolika upravo njegove specifične vrijednosti mogle bi postati inspirativnim uporištem, pa onda i svojevrsnom maticom za ostvarenje suvremene i sasvim autentične hrvatske arhitekture. Svojim oblikovanjem, koje mora biti izvedeno iz morfoloških svojstava kulturnog krajoli-

NA MATRICI KULTURNOG KRAJOLIKA: TISNO;
TURISTIČKO NASELJE UTKINO, PROJEKT, 2017.; FOTO: ARHIVA MARINAPROJEKT D. O. O.

NA MATRICI KULTURNOG KRAJOLIKA: SUPERGUMNO, VODICE;
 PREZENTACIJSKI CENTAR HRVATSKE SUHOZIDNE BAŠTINE, PROJEKT,
 2019.; FOTO: ARHIVA MARINAPROJEKT D. O. O.

tentično arhitektonsko djelovanje, poglavito u turističkim regijama. Čvrsto vjerujem da vlastitu arhitektonsku kulturu, pa ako hoćete i nacionalnu arhitekturu, nikad nećemo moći iznijeti na svjetsku scenu ako se ona svodi na epigonsko prežvakavanje importirane produkcije tuđih obrazaca. Koliko je globalizam neumitan proces toliko su na većoj cijeni autentične vrijednosti individualiziranih kultura. Za mene je iskustvo arhitekture izvedene iz zavičajnog kulturnog krajolika najuzbudljivije profesionalno iskustvo. Što može biti uzbudljivije nego se u stvaranju služiti onim što ti daje zavičajna kultura?

ka, nova gradnja postaje njegovom organskom komponentom. Dapače, takva gradnja poprima mimikrijski karakter, postaje nevidljiva. Ona se želi organski sjediniti s prirodom upravo na način kojim su kroz stoljeća, uz veliki trud i veliko umijeće, krševiti ambijenti Dalmacije pretvarani u impresivne suhozidne *land art* kompozicije, davno prije nego što li je Robert Smithson to umijeće promovirao u umjetnički pokret. Slijedeći matricu kulturnog krajolika, stvorit ćemo potpuno autentične ambijente koji će jamčiti visoku identitetsku osobnost i individualnost. U današnjem svijetu, prepunom artifičijelnih senzacija, povratak izvornoj kulturi jamstvo je kontinuiteta, prepoznatljivog konteksta i jasne komunikacije. Graditi na matrici kulturnog krajolika izazov je i inspiracija za au-

čajnog kulturnog krajolika najuzbudljivije profesionalno iskustvo. Što može biti uzbudljivije nego se u stvaranju služiti onim što ti daje zavičajna kultura?

NA MATRICI KULTURNOG KRAJOLIKA: SUPERGUMNO, VODICE;
 PREZENTACIJSKI CENTAR HRVATSKE SUHOZIDNE BAŠTINE, PROJEKT,
 2019.; FOTO: ARHIVA MARINAPROJEKT D. O. O.

MJ Jednom ste napisali da *naš identitet u turističkoj arhitekturi mora biti nadahnut našim nasljeđem, s naglaskom da to nadahnuće ne proizlazi iz zadanih oblika već iz zadane kulture*. Da parafraziramo Sullivana, je li kultura ta koju forma treba slijediti?

NB Arhitektura je kultura prostora. Ona se iskazuje kao svjesni materijalizirani otisak kulture ljudskih skupina u prostoru i vremenu. Ono građenje, koje je indiferentno prema kulturi, ne može se smatrati arhitekturom u smislu njezine umjetničke imanencije. Može li egzistirati umjetnost koja bi bila lišena kulturnog supstrata? Zato bih temeljno funkcionalističko načelo *forma slijedi funkciju* promijenio u vlastiti kredo *forma slijedi kulturu!* Čemu ovo poistovjećenje arhitekture i kulture? To proizlazi iz činjenice da je zadnje uporište, koje je u procesu građenja zadržao arhitekt, ono koje je usidreno u kulturi. Arhitekt upravlja sve složenijim graditeljskim procesima, ali se specijalistička područja, koja bi on morao i dalje autoritativno voditi, sve više od njega udaljavaju. Odluke u arhitekturi presele su se u urede menadžera, pravnika, marketinških konzultanata, eksperata za sofisticirane tehnologije, energetičara... Čak se i inženjerska komponenta izdvojila iz arhitekture, što je do kraja fragmentiralo sinkronitet projektantskog procesa čija se geneza raspršila u širokom krugu različitih aspiracija, različitih prava i različitih interesa. U tom procesu, koji se sve češće pretvara u graditeljski galimatijas, arhitekti gube autoritet i stvaralački integritet. Ipak, postoji nešto što nitko i nikad ne može oduzeti arhitektima, a to je upravo onaj stvaralački prosede koji proizlazi iz kulture.

Ova rasprava dovodi do krucijalnog pitanja: Što to dijeli građenje od arhitekture? Kada jedna svrsishodna građevina postaje arhitektonskim djelom? Umjetničkim djelom? Odgovor na to pitanje možda je iznenađujuće jednostavan. Arhitekturom možemo smatrati onu građevinu koja nešto poručuje, koja govori. Arhitektonsko djelo simbolična je građevina. Loos nas uči da arhitektura započinje malim, gotovo neprimjetnim humkom, ali takvim koji ima čitljivu gestu. To je gesta kojom se oblikuje znak u kojem je sadržana jasna poruka. Takav arhitektonski znak tek je jedna riječ u arhitektonskom jeziku čijim se bogatstvom i suodnosom stvara arhitektonska jezična sintaksa. A upravo je sintaksa ono umijeće poretka riječi ili znakova koje od običnog govora stvara poeziju, a od običnog građenja – arhitekturu. To poetsko umijeće, koje i u uvjetima specijalističkog usložnjavanja i disperziranja projektnog procesa te premještanja bitnih odluka o građenju u domenu menadžmenta mnogih pratećih specijalističkih disciplina, nitko i nikad ne može (a i ne želi) oduzeti arhitektima.

MJ Što govori masovna turistička arhitektura? Ne stvara li ona u našim gradovima neku vrstu pseudoprostora?

NB Vittorio Gregotti jednom je rekao da tamo gdje počinje turizam, prestaje svaka istina. Proces demokratizacije luksuza, najbolje vidljiv kod nautičkih krstarenja koja su postala dostupna širokom potrošačkom tržištu, uvijek je aranžiran scenografijom lažnog luksuza. Tako se i u drugim oblicima demokratizacije elitnog turizma za privid lažnog života stvaraju i lažni ambijenti. Taj sindrom proizvođa ambijente koji nisu istiniti, odnosno koji

projiciraju očekivanu i priželjkivanu ikonografiju potrebnu za dostizanje turističke sreće. Tako se naš mediteranski prostor često pretvara u egzotične ambijente južnih mora, palmi i bambusa. Koliko je snažan taj nagon za tom laži, na bizaran način ilustrira sljedeća priča. Nakon što je austrijski Falkensteiner preuzeo zadarski turistički kompleks Borik, čije je ime proizašlo iz toponima izvedenog iz šume divovskih pinija, njegovi su marketinški dizajneri u znaku naselja grafički simbol pinije zamijenili palmom. Tako je redizajnirani znak u gornjem dijelu imao stilizirani lik palme, a ispod je pisalo *Borik*. Takve su laži svojstvene upravo turizmu, a

TRAGOM ZAVIČAJNE KULTURE: PAPINA POZORNICA, ZADAR, 2003.; FOTO: NIKOLA BAŠIĆ

prenose se u pravilu i u arhitektonske ambijente koji turističku ponudu moraju prevesti u slike koje očekuje tržište. Ali turizam se mijenja i sve više okreće istinitom doživljaju, a tu aspiraciju nikad neće moći zadovoljiti u artificijelnim, lažnim i sintetičkim, konzumerističkim ambijentima.

MJ Je li ova kriza nakon godina sazrijevanja zapravo trenutak za novu paradigmu u razvoju turizma?

NB Hrvatska se nalazi pred turističkim razvojnim pragom koji će uspješno prijeći ili će se o njega spotaknuti. Upravljanje turističkim razvojem, ali i upravljanje prostorom sve je prisutnija tema na

hrvatskoj javnoj sceni, sve se više osvješćuje misao da integralni turizam zahtijeva i integralni pristup prostoru. Znanstveno vijeće za turizam i prostor HAZU-a, kojem predsjedavam u ovom mandatu i kojem sam, reformirajući ga, u imenu pridodao *prostor*, održalo je nedavno prvi e-kolokvij na temu: *Turistički time out – trenutak za novo promišljanje turizma i prostora*. U znanstvenoj zajednici koja se bavi turizmom, a koju u ovom Znanstvenom vijeću okuplja zajednički senzibilitet za prostor, postoji visoki stupanj podudarnosti u ocjeni da smo se u mnogočemu u turizmu približili točki loma. Sezonalnost, ekstenzivnost, stihijnost, eko-

loški i krajobrazni otisak, sociopsihološki otisak, devastacija prostora, upravljanje turizmom u kriznim vremenima, kriza upravljanja prostorom, *overtourism* – mnogo je znakova da se stvari moraju promišljati na nov način. Moje je uvjerenje da ćemo iz te kompleksne situacije teško izaći s ovakvom oskudicom ideja u političkom prostoru.

MJ Ipak, više od nedostatka ideja čini se da nas obilježava nedostatak objedinjavajućeg diskursa, neka vrsta individualizma. Mogu li se pojedinačni naponi naših kolega integrirati u šire arhitektonsko djelovanje?

NB Najprije moramo reći da hrvatska arhitektonska produkcija ima visoke individualne domete koji sve uspješnije izazivaju pozornost i izvan Hrvatske. Ono što primjećujemo, kao velik i važan pomak, postupno je podizanje kvalitete u širokom stručnom djelovanju, jer ono svjedoči o postupnom podizanju produktivne kvalitete u njezinu ukupnom presjeku. Zamjećuje se i nova osviještenost najmlađe generacije arhitekata prema socijalnim zadaćama struke, a možemo govoriti i o izrazitijem osjećaju za etič-

TURIZAM SE MIJENJA I SVE VIŠE OKREĆE ISTINITOM DOŽIVLJAJU, A TU ASPIRACIJU NIKAD NEĆE MOĆI ZADOVOLJITI U KONZUMISTIČKIM AMBIJENTIMA

nost u profesionalnom djelovanju, što su sve ohrabrujući znaci. Istodobno, i na tržišnoj se strani javlja nova osviještena klijentela i novo graditeljsko poduzetništvo, koje tržišni uspjeh gradi na

novim vrijednostima i višoj kvaliteti, distancirajući se postupno od rigidnog i vulgarnog profiterstva. Moramo se nadati da aktualna zdravstvena kriza s neslućenim posljedicama po globalnu civilizaciju neće zaustaviti nove dobre nagovještaje, već da će se oni rasplamsati u postpandemijskom vremenu.

MJ Kako razviti diskurs hrvatske arhitekture, stvoriti ozračje u kojem se djelovanje na svim razinama struke čita kao zajednički napor u izgradnji prostora?

NB Između ostalog, vaš časopis vidim novom platformom takvog diskursa. To što vi radite u *Mjeri* zapravo je potvrda energije, etičnosti i društvenog zauzimanja nove generacije o kojoj sam upravo govorio. U čestitki, koju sam uputio Uredništvu povodom komorske nagrade za konceptualni pothvat, istaknuo sam da je ta nagrada dokaz da se ipak isplati služiti, i struci i zajednici. Uvijek će to netko primijetiti. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti pitanje arhitektonske kulture i nacionalnog prostora stavlja sve češće u težište svojeg interesa, a tome pridonosi i okolnost da joj je prvi put u povijesti na čelu arhitekt, prvi put iz redova članstva Razreda likovnih umjetnosti. Zato s pravom možete očekivati da će nastojanja ljudi okupljenih oko *Mjere*, s onom potporom koja do-

NA ZAVIČAJNOM KULTURNOM SUPSTRATU: POLJE KRIŽEVA NA KORNATU, 2010.; FOTO: STIPE SURAC

lazi iz HAZU-a, postati vidljivija i čujnija u širem stručnom, znanstvenom i javnom prostoru naše zajednice.

MJ Može li struka početi razmišljati o arhitekturi prosjeka – o kućama koje ne pune časopise, već koje grade grad? U tom smislu, je li primjereno govoriti o *nacionalnoj arhitekturi* ili kulturi građenja?

NB Slažem se s Vama da se moramo kloniti spektakularne arhitekture, ali i da moramo imati pouzdanja i hrabrosti govoriti o nacionalnoj arhitekturi. I to bez navodnika. Također bih rekao da prije moramo govoriti o raspoz-

natljivoj arhitektonskoj kulturi, a tek potom o strukovnoj politici. Naime, arhitektonska nacionalna politika morala bi imati svoj jasan program i svoje protagoniste. Takav program morao bi u središte strukovnog poslanja najprije postaviti čuvanje najdragocjenijeg nacionalnog resursa, a to je prostor, i onaj prirodni i onaj koji baštinimo kao kulturu. Tu društvenu i strukovnu misiju nema tko drugi ispuniti osim pozvanih arhitekata, svejedno djeluju li u arhitekturi, urbanizmu ili planiranju. Vrijednosti naslijeđene prirode te arhitektonske i urbanističke kulture trebali bismo bolje komunicirati, kontinuirati i kontekstualizirati. ■